

Osjälvständiga brottsformer I

Förstadier: försök, förberedelse och stämpling

Gustaf Almkvist

UPPSALA
UNIVERSITET

Självständiga och osjälvständiga brottsformer

- Självständiga brottsformer: den gärning som finns beskriven i ett straffbud, t.ex. att beröva annan livet (mord enligt 3:1 BrB) eller att stjäla medelst våld å person (stöldfallet av rån, 8:5 BrB).
- Osjälvständiga brottsformer: en gärning som relaterar till en potentiell eller utförd självständig brottsform (23 kap. BrB)
 - Förstadier: försök, förberedelse eller stämpling (krav på särskild kriminalisering, endast i relation till självständiga brottsformer, dvs. ej t.ex. försök till medhjälp till rån)
 - Medverkan: anstiftan eller medhjälp (generellt kriminaliserat avseende självständiga och osjälvständiga brottsformer i BrB, i övrigt om fängelse finns i straffskalan, dvs. möjligt med t.ex. medhjälp till försök till rån eller medhjälp till medhjälp till rån)
 - (Underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott)

Allmänt om förstadier

- Tidigarelägger ansvaret till att träffa
 - påbörjade självständiga brott som av någon anledning inte fullbordats (försök)
 - vissa gärningar under planeringsstadiet av potentiella självständiga brott (förberedelse och stämpling)
- Vad som är försök/förberedelse/stämpling i ett visst fall måste relateras till hur brottsbeskrivningen för det självständiga brottet ser ut, dvs. det handlar inte om huruvida skada uppkommit eller bara fara (formella begrepp, inte materiella)
- Kräver särskild kriminalisering (i BrB i slutet av varje kapitel)

Lagstiftningstekniken

Regleringen av förstadierna

23:1 st. 1 BrB: "...i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för försök till brottet"

23:2 st. 1 BrB: "...ska i de fall det särskilt anges dömas för förberedelse till brottet"

23:2 st. 2 BrB: "I de fall det särskilt anges döms för stämpling till brott."

Exempel på fall där det särskilt stadgas/anges

8:12 BrB (gällande brotten i 8 kap.)

"För *försök* eller *förberedelse* till stöld, grov stöld, inbrottsstöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, grovt tillgrepp av fortskaffningsmedel, olovlig energiavledning eller grov olovlig energiavledning döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för *stämpling* till grov stöld eller inbrottsstöld och stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra rån eller grovt rån. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, ha varit att anse som ringa, ska gärningen dock inte medföra ansvar."

Närmare om förstadiernas förutsättningar

- En gemensam struktur
 - 1) förstadiegränning
 - 2) uppsåt till fullbordade brottet
 - 3) krav på fara el. liknande
- Krävs en prövning av hur det fullbordade brottet skulle bedömas, inkl. vilken grad, och kontroll att förstadium är kriminaliserat (se t.ex. ringa stöld [inga förstadier] – stöld [försök och förberedelse] – grov stöld [försök, förberedelse och stämpling] i 8:12 BrB)
- Gäller bara uppsåtliga brott (NJA 2016 s. 746)
- I övrigt gäller det vanliga brottsbegreppet, dvs. i synnerhet krav på uppsåtstäckning av själva förstadiegränningen samt att förstadiegränningen inte är rättfärdigad eller ursäktad
- Notera särskilt möjligheten till frivilligt tillbakaträdande (23:3 BrB)

A) Försök (23:1 BrB)

- 1) A har påbörjat utförandet av ett självständigt brott, som av någon anledning inte fullbordats (alltså passerat "försökspunkten")
- 2) A har uppsåt till att det självständiga brottet (som är kriminaliserat på försöksstadiet) ska fullbordas
- 3) Det har vid försöksgärningen förelegat fara för fullbordan, eller fara har varit utesluten endast av tillfälliga omständigheter

1) Försöksgärningen och försökspunkten

- A har lämnat planeringsfasen bakom sig och påbörjat utförandet (NJA 1991 s. 332)
- Vad som är försökspunkten måste bedömas i relation till den brottstyp som skulle ha aktualiserats om brottet hade fullbordats, dvs. ingen bedömning av fara eller liknande, utan en formell placering i ett händelseförlopp i relation till rekvisiten för fullbordat brott
- Krävs inte att det är möjligt att brottet fullbordas, utan bara att en bestämd gärning påbörjats (tidigare omdiskuterat, men se numera t.ex. NJA 1992 s. 679)
- Har brottstypen en tidig fullbordanspunkt kan utrymmet för försök vara litet eller obefintligt (se t.ex. skattebrott enligt 2 § SBL: lämnar oriktig uppgift till myndighet + fara för att skatt ska undandras det allmänna); i andra fall större, t.ex. försök till mord (3:1 och 3:11 BrB)
- Frågan om utförandet av brottet har påbörjats kan hanteras inom ramen för fyra typfall

Typfallen av försök

- **Typfall 1 (avslutade försök)**
 - A har gjort allt som var behövt, men brottet har ändå inte fullbordats av någon anledning
 - Exempel: A skjuter mot B, men missar (försök till mord); A ringer upp B och säger felaktigt att hon ringer från banken, men B låter sig inte luras och ger inte ut sitt bank-id (försök till bedrägeri)
- **Typfall 2 (håller på och utför brottsbeskrivningen), se t.ex. NJA 1998 s. 86**
 - A håller på och gör det som står i brottsbeskrivningen, men alla rekvisit har inte uppfyllts ännu
 - Exempel: A håller B:s huvud under vattenytan, men B lever fortfarande (försök till mord); A håller på och felaktigt presenterar sig som representant för banken (försök till bedrägeri)

Typfallen av försök, forts.

- Typfall 3 (skridit till verket), se t.ex. NJA 1990 s. 354, 1992 s. 679 och 2017 s. 531
 - A har *vidtagit en åtgärd* som handlar om att verkställa brottsplanen och står i begrepp att någorlunda omedelbart fullborda den ("är beredd att omedelbart förverkliga sitt uppsåt")
 - Exempel: A har hållt ut bensin men ännu inte tänt på (försök till mordbrand); A har kört med bil till en mötesplats där A har gjort upp att möta B för överlämnande av narkotika till A (försök till narkotikabrott)
- Typfall 4 (skridit till verket på ett brottsligt sätt), jfr NJA 1995 s. 405
 - A har *påbörjat utförandet* av en brottslig åtgärd som handlar om att verkställa brottsplanen
 - Exempel: A håller på och bryter sig in i B:s bostad (försök till inbrottsstöld)
 - Kräver visst omdöme, t.ex. ej vid innehavsbrott (innehav av narkotika ej påbörjat försök till överlåtelse), eller brukande av stulen bil och innehav av vapen för att ta sig till platsen för ett rån (NJA 1995 s. 405)

2) Uppsåt till fullbordat brott

- Som utgångspunkt är alla uppsåtsformer tillämpliga
- Avslutade försök (A har gjort allt som skulle krävas, men brottet har inte fullbordats)
 - Pröva uppsåt till omständigheter och följder på vanligt sätt
 - Exempel: A hugger B i ryggen med en kniv, men tack vare att B snabbt kommer under vård överlever B. A kan ha haft avsikts-, (insikts-) eller likgiltighetsuppsåt till B:s död.
- Oavslutade försök (A håller på att utföra brottet eller har skridit till verket)
 - A måste ha format ett *beslut* att utföra det som återstår för att försöket ska avslutas, och övriga rekvisit måste täckas av uppsåt på vanligt sätt
 - Exempel: A rusar in i en juveleraraffär med ett höjt vapen. A har beslutat sig för att utföra återstående delar av ett rån (avtvinga B ädelstenar med rån tvång), och A har uppsåt till att det inte är A:s egna ädelstenar

3) Fara för fullbordan och otjänliga försök

- Alternativ 1: konkret fara för fullbordan om händelseförloppet löper på, dvs. försöksgärningen är fullt duglig för att fullborda brottet
 - Exempel: A skjuter mot B men missar; A stoppar på sig en dyrbar vara i en butik utan avsikt att betala, men stoppas före utgången
- Alternativ 2: otjänligt försök pga. tillfälliga omständigheter/slumpen; NJA 1985 s. 544, 1990 s. 354, 1992 s. 679 och 2003 s. 670
 - En brottsplan "värd att ta på allvar"; en bedömning utifrån vad gärningsmannen kände till, där rationaliteten i brottsplanen prövas; A har en "generell" brottsplan och väljer av en tillfällighet ett visst objekt som visar sig vara otjänligt; otjänligheten uppstår efter att brottsplanen formats
 - Exempel: A sticker ner handen i B:s kavajficka för att stjäla B:s plånbok, men B har sin plånbok i ryggsäcken; A kommer överens med B om att köpa narkotika, men C byter ut narkotikan mot något annat innan lådan kommer till A; A stjälar en väska från B, men B har blivit varnad och tömt väskan på dyrbart innehåll

3) Fara för fullbordad och otjänliga försök, forts.

- Alternativ 3, ej brottsligt: otjänligt försök pga. annat än tillfälliga omständigheter ("djupgående brist i brottsplanen"); NJA 2023 s. 393, NJA 1956 B 6 och RH 2007:61
 - Det beror inte på slumpen att brottet inte kan fullbordas; irrationella brottsplaner; det otjänliga objektet är utvalt redan när A:s brottsplan formas
 - Exempel: A kommer överens med B om att få köpa ett visst narkotikaparti av B, som redan från början tänkt lura A och sälja något som inte är narkotika; A hugger B i bröstet i tron att B sover, men B avled under natten av en hjärtinfarkt; A försöker döda B genom att sticka nålar i en docka föreställande B
- Erkänt svårt att formulera bra kriterier för gränsdragningen mellan alternativ 2 och 3

B) Förberedelse (23:2 st. 1 och 4 BrB)

- 1) A har utfört en förberedande gärning som motsvarar något av alternativen i uppräknningen i 23:2 st. 1 BrB
- 2) A har uppsåt att utföra eller främja ett självständigt brott (som är kriminaliserat på förberedelsestadiet)
- 3) Det föreligger fara som är mer än ringa, och gärningen är inte mindre allvarlig

1) Förberedelsegärningen

- A har fullbordat en förberedande gärning, men inte påbörjat utförandet av det självständiga brottet (som måste vara kriminaliserat på förberedelsestadiet)
- Förberedelsegärningen måste vara av visst slag
- Alternativ 1: ta emot eller lämna pengar etc. som betalning eller för att täcka kostnader för utförandet av ett självständigt brott; krävs att medlen mottagits, inte bara utfästs
 - Exempel: A ger B 100 000 kr som betalning för att B ska utföra ett mord (både A och B har begått förberedelse till mord)
 - Omdiskuterat: ta emot/lämna pengar för inköp av narkotika (ej kostnader för *utförandet*?)

1) Förberedelsegärningen, forts.

- Alternativ 2: ta befattning med något materiellt eller immateriellt som är särskilt ägnat att använda som hjälpmedel (men inte brottsobjekt, t.ex. narkotika) vid ett självständigt brott, se t.ex. NJA 1983 s. 425, 2011 s. 627 och 2018 s. 512 I & II
 - Vad är särskilt ägnat? Utpräglade brottsverktyg (t.ex. förfalskningsverktyg), farliga saker även om de har visst legalt användningsområde (t.ex. gift, skjutvapen), och andra föremål som är särskilt lämpade (t.ex. inbrottsverktyg), men inte "vardagliga föremål" (t.ex. datorer, mobiltelefoner, bilar). Kökskniv? Även t.ex. samlingar av var för sig oskyldiga föremål, omarbetade föremål, sammanställd information
- Antagligen tillräckligt med medgärningsmannaskap i förberedelsegärningen (se t.ex. NJA 1962 s. 56), men ej tillräckligt med en utfästelse om pengar eller ett avsändande av något som inte mottagits (NJA 2007 s. 774)

2) Uppsåt att utföra eller främja självständigt brott

Avslutad förberedelse (A har gjort sitt i och med förberedelsegärningen – A ska inte utföra det självständiga brottet, utan B)

- Vanliga uppsåtsformer är tillämpliga
- Tillräckligt att A:s uppsåt omfattar att B ska begå en gärning av visst slag, t.ex. någon typ av narkotikabrott
- A måste också ha uppsåt till omständigheterna i övrigt, t.ex. att det inte rör sig om ett lagligt preparat
- Exempel: A lämnar pengar till B för att B ska köpa en resa till en plats där B ska köpa narkotika

2) Uppsåt att utföra eller främja självständigt brott, forts.

Oavslutad förberedelse (A har mer att göra efter utförd förberedelsegärning: utföra eller främja ett brott)

- *Beslut* hos A att utföra antingen det självständiga brottet (egenförberedelse) eller en gärning som främjar annans självständiga brott
- Beslutet behöver inte vara detaljerat (t.ex. exakt var och när), och kan vara villkorat
- A måste också ha uppsåt till omständigheterna i övrigt, t.ex. att giftet som ska användas är dödligt
- Exempel: A skaffar ett gift och har format en avsikt att använda giftet för att döda B

3) Fara som inte är ringa och gärningen är inte mindre allvarlig

- Till skillnad från vid försök är otjänlig förberedelse aldrig straffbar, men det krävs en mycket konkret brottsplan för att kunna bedöma att den är otjänlig (jfr NJA 1981 s. 1057, om stämpling, där brottsplanen avsåg en vara som A trodde var narkotika, men inte var det)
- Relevanta tidpunkten för bedömningen är när förberedelsegärningen utförs
- Ringa fara endast i relativt speciella fall (jfr NJA 1996 s. 244)
- Vid egenförberedelse blir bestämdheten i A:s beslut att utföra brottsplanen av betydelse för farebedömningen
 - Exempel: A har köpt ett vapen för att döda den första han ser, om han vinner högsta vinsten på lotto
- Förberedelsegärningen är med hänsyn till andra omständigheter (än faran) mindre allvarlig (infördes som alternativ grund för ansvarsfrihet år 2016): avser främst fall när det tänkta fullbordade brottets straffvärde är lågt, högst 3–4 mån, eller om gärningen varit spontan. Förberedelse till våldsbrott mycket sällan mindre allvarligt.

C) Stämpling (23:2 st. 2 och 4 BrB)

- 1) A har utfört en stämplingsgärning som motsvarar något av alternativen i uppräknningen i 23:2 st. 2 BrB
- 2) A har uppsåt till att ett självständigt brott (som är kriminaliserat på stämplingsstadiet) ska komma till stånd
- 3) Det föreligger fara som är mer än ringa, och gärningen är inte mindre allvarlig

1) Stämplingsgärningen

- A har fullbordat en stämplingsgärning, men inte påbörjat utförandet av det självständiga brottet (som måste vara kriminaliserat på stämplingsstadiet)
- Stämplingsgärningen måste vara av visst slag (på samma sätt som förberedelse)
- Alternativ 1: A och B (eller fler) beslutar i samråd att självständigt brott ska utföras; antagligen är det inte nödvändigt att brottet ska utföras av dem, i vart fall inte av dem båda
 - Exempel: A och B bestämmer en plan för att köpa ett parti narkotika (stämpling till narkotikabrott, 1 och 4 §§ NSL)

1) Stämplingsgärningen, forts.

- Alternativ 2: A försöker (med avsiktsuppsåt; se NJA 1972 s. 167) anstifta B att begå ett självständigt brott
 - Exempel: A ber B att vittna falskt (stämpling till mened, 15:1 och 15:15 BrB)
- Alternativ 3: A åtar sig eller erbjuder sig att utföra ett självständigt brott
 - Exempel: A går med på att vittna falskt
- Dessutom några särskilda stämplingsformer knutna till särskilda brottstyper, t.ex. högförräderi (19:14 BrB)

2) Uppsåt till att fullbordat brott ska komma till stånd

Avslutad stämpling (A har gjort sitt i och med stämplingsgärningen – A ska inte utföra det självständiga brottet, utan B)

- Vanliga uppsåtsformer är tillämpliga, förutom vid försök till anstiftan (krävs avsiktsuppsåt)
- Tillräckligt att A:s uppsåt omfattar att B ska begå ett gärning av visst slag, t.ex. någon typ av våldsbrott
- A måste också ha uppsåt till omständigheterna i övrigt
- Exempel: A ber B att ge C en rejäl läxa (stämpling till grov misshandel, 3:6 och 3:11 BrB)

2) Uppsåt till att fullbordat brott ska komma till stånd, forts.

Oavslutad stämpling (A har mer att göra efter utförd stämplingsgärning: att utföra det självständiga brottet)

- *Beslut* hos A att utföra det självständiga brottet
- Beslutet behöver inte vara detaljerat (t.ex. exakt var och när), och kan vara villkorat
- A måste också ha uppsåt till omständigheterna i övrigt, t.ex. att det finns ett införselförbud för en viss vara
- Exempel: A har åtagit sig att föra in vissa varor i Sverige (stämpling till grov smuggling, 3, 5 och 14 §§ SSL)

3) Fara som inte är ringa och gärningen är inte mindre allvarlig

- På samma sätt som vid förberedelse är otjänlig stämpling aldrig straffbar, men det krävs en mycket konkret brottsplan för att kunna bedöma att den är otjänlig (NJA 1981 s. 1057)
- Relevanta tidpunkten för bedömningen är när stämplingsgärningen utförs
- Ringa fara endast i relativt speciella fall (jfr NJA 1996 s. 244)
- Vid oavslutad stämpling blir bestämdheten i A:s beslut att utföra brottsplanen av betydelse för farebedömningen
 - Exempel: A har åtagit sig att föra in vissa varor i Sverige, men bara om B och C lyckas föra in motsvarande varor först
- Stämplingsgärningen är med hänsyn till andra omständigheter (än faran) mindre allvarlig (infördes som alternativ grund för ansvarsfrihet år 2016): avser främst fall när det tänkta fullbordade brottets straffvärde är lågt, högst 3–4 mån, eller om gärningen varit spontan. Stämpling till våldsbrott är mycket sällan mindre allvarligt.

Frivilligt tillbakaträdande (23:3 BrB)

- Ursäktande omständighet, men av speciellt slag eftersom den är hänförlig till agerande efter att brottet fullbordats; bottnar i att det ska löna sig att "ångra sig"
- Huvudsakliga tillämpningsområdet osjälvständiga brottsformer, men även vissa självständiga brott med tidig fullbordanspunkt (t.ex. skattebrott, se 12 § SBL)
- Vid 1) försök: a) A har påbörjat utförandet, men avbryter eller på annat sätt orsakar att brottet inte fullbordas, t.ex. genom att inte fortsätta utföra gärningen eller aktivt ingripa för att hindra effekten
- Vid 2) förberedelse och stämpling: a) A har utfört stämplingsgärningen men agerar aktivt för att brottsplanen inte ska utföras, t.ex. förstör hjälpmedel, bestämmer med annan att brottet inte ska utföras
- b) Agerandet är *frivilligt*, dvs. inte för att A blir avbruten eller upptäckt, eller misslyckas, t.ex. inte lyckas bryta upp ett lås
- I princip bör åtgärder som ger uttryck för en vilja att tillbakaträda likställas med orsakande, om brottet inte kan fullbordas av någon annan anledning
- Obs! A har ändå gjort sig skyldig till fullbordade brott, t.ex. hemfridsbrott och skadegörelse vid inbrott

UPPSALA
UNIVERSITET